

Estudios, informacións e ideas sobre o galego entre os séculos XVI, XVII e XVIII

RAMÓN MARIÑO PAZ

Aínda que os estudos sobre o galego realizados nesta época son fundamentalmente cousa do século XVIII e froito sobre todo do labor dos padres Sarmiento e Sobreira, non debemos esquecer, por unha banda, a pequena contribución lexicográfica do bacharel Olea no século XVI nin, pola outra, as informacións subministradas polo Padre Juan Álvarez Sotelo entre o XVII e o XVIII e maila evidencia de que durante todo o setecentos houbo unha certa tradición lexicográfica galega que non sostiveron unicamente os dous famosos frades bieitos. Haberá que lembrar, primeiramente, a tertulia compostelana mencionada por Sobreira na súa *Idea de un diccionario de la lengua gallega*, tertulia que, polo que parece, debeu de debater sobre certos temas relativos ó noso idioma (1). En segundo lugar, témonos que referir ó Vocabulario de Losada que Sobreira cita nunha carta que lle escribiu a Cornide o 31 de agosto de 1791: "A la despedida estuve con la Sra. Dª Rosa Freyre a quien dixé que mi criado quedaba con orden de entregar el Vocabulario de Losada siempre que V.m.d. lo quisiese" (2). Quizais este Losada sexa "el señor D. Francisco Losada, abad de Rouzós y señor de *San Cibrao y Vacarizas do Cabo* por su solariega casa de *San Ciprián*" (3). Outras referencias complementarias extraídas das *Papeletas de un diccionario gallego* (4) veñen a confirma-la existencia deste vocabulario. Alí, baixo as voces ABESPA, ABESPEYRO, ABRUÑO (3ª entrada), AGÁS, AGOYRAR (6ª entrada), ALBRIZARAS e ALCUZARA, encontrámo-lo nome de Losada como autoridade que pode avala-la voz e maila acepción consignadas. Entre as mesmas *Papeletas* hai ademais outra modestísima obra, en realidade unha simple nota lexicográfica sobre as *Aves de Amandi*, debida a un probable colaborador de Sobreira: Frei Tomás Guitián (5).

(1) Cfr. Fr. J. Sobreira, *Idea de un diccionario de la lengua gallega*, en J. L. Pensado, *Opúsculos lingüísticos gallegos del siglo XVIII*, Galaxia, Vigo, 1974, p. 188, parágr. 5: "A estos errores se sigue otro muy pernicioso, y tal es el pensamiento de que no es asequible lo que otros no han podido conseguir, o por falta de perseverancia, como se experimentó en una tertulia, a este fin congregada en la ciudad de Santiago; o por sobra de ocupaciones, como sucedió al mencionado *Sarmiento*..."

(2) En J. L. Pensado, *Cartas del Padre Sobreira a Gómez de Ortega y Cornide*, Edición do Castro, Sada - A Coruña, 1983, p. 113.

(3) Fr. J. Sobreira, *Idea...*, p. 212, parágr. 73.

(4) Fr. J. Sobreira, *Papeletas de un diccionario gallego*, Edición y estudio crítico por J. L. Pensado, Instituto de Estudios Orensanos "Padre Feijoo", Ourense, 1979.

(5) Cfr. Fr. J. Sobreira, *Papeletas...*, pp. 480-481.

A don Josef Cornide, outro cultivador dezaoitescos da lexicografía galega, debeu o Padre Sobreira a noticia da existencia doutra obra sobre a nosa lingua que tampouco hoxe conservamos. Trátase de "una Disertación sobre el Origen de la Lengua Gallega, escrita con mucha erudición por el gallego D. Josef Labrada, vecino de La Coruña" (6). E a don Manuel Murguía debemos todos a información de que Sobreira coñecía tamén un suposto vocabulario do franciscano Padre Rodríguez, natural de Noia, e mais un *Diccionario de la Lengua Gallega* realizado por un médico chamado Lobariñas. E, no mesmo lugar, o propio Murguía contaba que el oíra dicir que o dominicano Padre Gregorio, de Santiago de Compostela, escribira un *Diccionario de la Lengua Gallega* que, se existiu, repousa hoxe esquecido en calquera biblioteca antiga, se é que non está xa definitivamente perdido para a nosa lexicografía (7). Estas tres obras, en realidade, non pasan polo de agora de ser simples pantasma. Segundo José Luis Pensado, máximo coñecedor da obra de Sobreira, non se atopa entre os papeis de frade bieito ningunha alusión ós vocabularios que cita Murguía, polo que non se pode certificar a súa existencia. Para os comentarios que don Manuel oíu sobre a obra do Padre Gregorio non hai, por suposto, verificación posible (8).

Así e todo, está claro que alomenos durante o século XVIII existiu unha certa tradición de estudos lexicográficos sobre o galego, así como que houbo algúns círculos de eruditos que discutían e intercambiaban os seus saberes verbo do tema. Creo que as obras que na actualidade coñecemos (o antecedente de Olea e mailo aportado por Sarmiento, Sobreira e Cornide) non deberon de se-las únicas que daquela se escribiron. Baste con pensar neses vocabularios que citan Sobreira e Murguía, quizais pantasma ou quizais perdidos, mais en todo caso descoñecidos hoxe para nós.

Con todo, temos que admitir que os estudos sobre o galego feitos naquela época son realmente escasos. Como o Padre Sarmiento indicaba na súa carta a Terreros acerca da orixe da nosa lingua, sobre os intelectuais daquel tempo pesaba moito o prexuízo diglósico:

"Los gallegos que salen fuera del reino están en la posesión de hacer especial estudio de olvidar su lengua, y los que siempre viven y han vivido < en el > jamás han pensado en eso. De ahí viene el que hasta ahora no he visto una hoja siquiera en que se trate del idioma gallego, ni menos un pequeño diccionario de sus voces" (9).

Sarmiento, non me cabe dúbida ó respecto, acometeu as súas investigacións sobre a lingua galega convencido de que estaba sendo un auténtico pioneiro.

(6) Fr. J. Sobreira, *Idea...*, p. 198, parágr. 35.

(7) Cfr. Fr. M. Sarmiento, *Estudio sobre el Origen y Formación de la Lengua Gallega*, Editorial Nova, Buenos Aires, 1943, pp. 147-148.

(8) Cfr. J. L. Pensado, "Realidad y fantasía en torno a nuestros primeros diccionarios", en *El gallego, Galicia y los gallegos a través de los tiempos (Ensayos)*, La Voz de Galicia, A Coruña, 1985, pp. 11-13.

(9) Fr. M. Sarmiento, *Sobre el origen de la lengua gallega y sobre la paleografía española*, en J. L. Pensado, *Opúsculos lingüísticos gallegos del siglo XVIII*, Galaxia, Vigo, 1974, p. 27.

O VOCABULARIO DO BACHAREL OLEA

Volvamos agora ó século XVI. Ó redor de 1536 escribe o bacharel Olea o que tal vez sexa o primeiro estudio sobre o galego que se coñece, anterior en moitos anos ós traballos de Sarmiento (10). Como se sabe, trátase dun vocabulario manuscrito nas follas en branco dun *Ptolomeo* que se publicou en Lyon en 1535, hoxe custodiado na Biblioteca Provincial de Lugo (sign. 3.859).

O bacharel Olea non era galego. Naceira en Villalpando en 1482 e, logo de estudar Cánones en Salamanca, trasladouse a Galicia para servir na casa de Altamira. Posteriormente pasou á casa de Lemos, na que traballaría como preceptor dos fillos e, ademais, como bibliotecario ou arquivero. Nos espazos en branco dun *Ptolomeo* da biblioteca dos condes copiou Olea datos históricos, sucesos memorables e un breve vocabulario galego-castelán composto por palabras recollidas na comarca de Lemos. A obra remata bruscamente na voz *Ostilla*. Contra o final do século XVI ou nos inicios do XVII unha man diferente fíxolle unhas poucas adicións e correccións. O feito de estaren escritas en latín fai pensar ó profesor Filgueira que o seu autor debeu de ser un monxe, seguramente de San Vicente do Pino, a onde pasaron algúns dos libros da biblioteca condal de Lemos.

¿Con que intención escribiu este vocabulario bilingüe o bacharel Olea? Filgueira Valverde baralla, fundamentalmente, a tese da curiosidade erudita. Olea sería así un "forastero curioso" (11) e a súa obra revelaría "no sólo curiosidad, sino acierto para escoger voces muy características" (12). Pola miña parte engado que nos cómpre ter en conta que a meirande parte das palabras recollidas no glosario son termos labregos que presentan unha forma ben diferente da correspondente castelá. Trátase, en fin, de "bocablos gallegos escuros", como di o propio bacharel ó introduci-lo vocabulario. Non se pode desbotar, por conseguinte, a hipótese de que na súa composición tivese tamén algo que ve-lo desexo de contar cun instrumento práctico que lle facilitase a este home de Villalpando a comunicación cos labregos de Lemos ou, en xeral, coa xente galego-falante.

LENGUAJE DE GALICIA, POLO PADRE JUAN ALVAREZ SOTELO

O xesuíta Juan Álvarez Sotelo (1648-1712), natural do lugar de Perrelos, pertencente ó concello ourensán de Sarreaus, foi autor dunha inédita e esquecida *Historia General del Reyno de Galicia* que hoxe se custodia na Real Academia da Historia. Baixo o título de *Lenguaje de Galicia* contiña esta obra unhas poucas observacións sobre o galego que agora cómpre rescatar. En primeiro lugar, sinalaba Sotelo as orixes gregas e latinas da nosa lingua, anque, coma tantos eruditos posteriores a el, poñía o acento sobre a suposta compoñente grega:

(10) Cfr. J. Filgueira Valverde, "El primer vocabulario gallego y su colector, el bachiller Olea (c. 1536)", en *Cuadernos de Estudios Gallegos*, tomo VIII (1947), pp. 591-608.

(11) *Id.*, p. 592.

(12) *Id.*, p. 603.

"La lengua gallega [...] compónese de la griega y latina. Tiene de aquella, muchísimos vocablos [...] y los mas de los nombres de montes, valles, rios, ciudades arruinadas cuyos suelos conservan el nombre, castillos y casas solariegas antiquísimas; muchos helenismos, innumerables dip-tongos, sinalefas, sinéresis y síncope; y los artículos añadidos á los nombres con sus dialectos. Tiene de esta innumerables vocablos corruptos unos, y otros puros latinos" (13).

Pouco despois escribía que a xeneralidade dos nobres de Galicia estaba xa instalada no castelán, mentres que o galego se ía consagrando como lingua rural e ágrafa e en certos sectores sociais se consolidaba o castrapo:

"No se halla pura [a lingua galega] sinó entre los plebeyos que nunca salieron del ámbito de su aldea, ni leyeron libros españoles, por que los nobles hablan la castellana como predominante en España y los que salieron de Galicia, ó saben leer, mezclan vocablos castellanos y estragan la pronunciación gallega".

"Como no se imprimen libros en ella, por que los escritores españoles de todas las naciones que componen esta monarquía escriben en la castellana, no tiene el curioso por donde hacer perfecto concepto de ella" (14).

Tamén se pronuncia, anque con moita brevidade, sobre as relacións entre galego e portugués. En vista de que non existen libros escritos no idioma de Galicia, o Padre Álvarez Sotelo recoméndalles ós interesados que se acheguen a el a través do portugués, pero "quitándole aquela afectación hinchada con que pronuncian los lusitanos, por que la lengua portuguesa es la misma gallega llevada á la Lusitania por los gallegos que expelidos con sus armas de aquel reino los árabes, le poblaron é introdujeron la suya" (15). Sotelo, pois, concordaba co común parecer dos especialistas actuais, que entenden que o portugués deriva fundamentalmente da lingua levada cara ó sur polos galegos vindos do norte para repoboaren as terras gañadas ós árabes na Reconquista. Mais, ó tempo, parecía atopar xa certas diferencias entre ámbolos idiomas. Esas diferencias residirían para el no plano fónico, no que tal vez fenómenos como a presenza en portugués de vocais nasais ou sibilantes sonoras (xa perdidas en galego) lle farían notar esa "afectación hinchada" con que ó seu entender pronunciaban os veciños do sur a súa lingua.

As relacións entre galego e portugués aguilloaron tamén o interese dos eruditos do século XVIII.

IDEAS DEZAOITESCAS SOBRE AS RELACIONES ENTRE GALEGO E PORTUGUES

O Padre Feijoo, desde a súa preeminente tribuna ilustrada da nova España borbónica, tivo tamén algunhas palabras para a nosa lingua. Entendía o de Casdemiro que de ningunha maneira se podía xulga-lo galego un subdialecto ou corrupción do castelán, pero ademais engadía que para el o galego e o portugués eran unha e a mesma cousa. Así se expresaba na disertación titulada "Paralelo de las lenguas castellana y francesa":

(13) Cit. en *Galicia. Revista Universal de este Reino*, I, núm. 1, 1 de outubro de 1860, p. 7. O manuscrito da *Historia General del Reyno de Galicia* do Padre Álvarez Sotelo consta de 212 folios e consérvase na Real Academia da Historia (signatura: 25-5-C-100).

(14) *Ibidem*.

(15) *Ibidem*.

"He dicho por comprender todos los dialectos de la latina, porque aunque éstos vulgarmente se reputan no ser más que tres, el español, el italiano y el francés, el padre Kircher, autor desapasionado, añade el lusitano, en que advierto se debe incluir la lengua gallega, como en realidad indistinta de la portuguesa, por ser poquísimas las voces en que discrepan y la pronunciación de las letras en todo semejante, y así se entienden perfectamente los individuos de ambas naciones, sin alguna instrucción antecedente" (16).

Obsérvese que Feijoo situaba a identidade de galego e portugués no plano léxico ("ser poquísimas las voces en que discrepan") e mais no fónico ("la pronunciación de las letras en todo semejante"). Como argumento adicional a prol da súa tese, utilizaba o da intercomprensión entre os individuos de ámbalas nacións ("y así se entienden perfectamente los individuos de ambas naciones, sin alguna instrucción antecedente"). Ora ben, evidentemente non podemos acepta-la intercomprensión como criterio para decidirmos se dúas variedades lingüísticas son ou non son o mesmo idioma, pois isto conduciríanos a conclusións absurdas. Ninguén estaría disposto a afirmar, por exemplo, que posto que é doado chegar ó entendemento mutuo entre os seus falantes, o español e mailo italiano son a mesma lingua. Por outra parte, a afirmación de que daquela existía unha igualdade nos planos fónico e léxico entre o galego e o portugués está feita sen se basear nun mínimo estudio serio e rigoroso dos feitos lingüísticos, polo que non lle podemos conceder máis valor có que lle outorgariamos a unha simple impresión persoal.

Na mesma disertación sobre o paralelo entre o español e mailo francés, Feijoo expresaba a súa opinión de que a unidade lingüística galego-portuguesa se fraguara durante a dominación sueva, que uniu a Galicia e Portugal e separounos dos restantes pobos ibéricos. Ademais, o beneditino entendía que este idioma nacera primeiro en Galicia, daquela "nación dominante", e que só despois se comunicou a Portugal.

Sobre o tema das relacións entre galego e portugués pronunciouse tamén o Padre Sarmiento, a quen teremos que acudir de contino cando queiramos falar da produción sobre o galego realizada nesta época. Este frade, autor de coñecidas afirmacións lusófobas (17), chega no seu amor a Galicia e o seu desdén por Portugal a afirmar que o portugués é un simple "subdialecto" do galego e, coma Feijoo, entende que a orixe do idioma lusitano está en Galicia. "Advierto que *Bluteau* y *Pacheco* usan de voces *portuguesas* -dinos Sarmiento-, que son *puras gallegas y originales*; pues nunca hubo *lengua portuguesa* contradistinta y anterior a la *gallega*, y así sólo es subdialecto de ella" (18). E afirma tamén: "Es innegable que el año de 1090, ni avia *reyno de Portugal*, ni *lengua portuguesa*. Entonces sólo avía la *lengua gallega*, que se extendió a Portugal; como la *atalana* a *Valencia*" (19). En xeral Sarmiento percibe o galego e o portugués como dúas modalidades lingüísticas diferenciadas: na súa obra son numerosas as referencias a ámbolos idiomas entendidos como dúas realidades fortemente emparentadas pero tamén distintas.

(16) Fr. B. J. Feijoo y Montenegro, "Paralelo de las lenguas castellana y francesa", en *Teatro crítico universal*, Clásicos Castellanos, Espasa-Calpe, Madrid, 1958, vol. I, pp. 226-227.

(17) Cfr., por exemplo, J. L. Pensado, *La educación de la juventud de Fray Martín Sarmiento*, Xunta de Galicia, Servicio Central de Publicacións, Santiago de Compostela, 1984, pp. 53-54.

(18) *Id.*, p. 84.

(19) *Id.*, p. 63.

Sobreira é outro dos autores nos que podemos recadar opinións verbo deste tema. Contra Feijoo, el si detecta significativas diferencias de pronunciación entre galegos e portugueses. Ademais, está disposto a admitir que existe unha certa comunidade entre ámbalas nacións e idiomas, pero rexeita de plano a idea, daquela nada rara, de que o galego é unha simple corrupción do portugués (20). Por outra parte, nunha carta a Cornide datada en San Estevo de Ribas de Sil o 25 de xullo de 1798, Sobreira ten o acerto de propoñer que se achegue o castelán a esta confrontación de idiomas, xa que tamén el garda importantes relacións de parentesco co galego e mais co portugués (21).

Pola súa banda, Cornide, aínda que de cando en cando emprega a grafía *nh* en vez de *ñ* (en troques, nunca escribe *lh*), parecía percibir tamén o galego e mailo portugués como linguas diferentes anque próximas. Non é raro no seu glosario que se indique se a palabra tratada en cada entrada é galega, portuguesa ou común ós dous idiomas (22). Cornide, sen embargo, non deixou por escrito a súa opinión verbo deste tema.

OS ESTUDIOS GALEGOS DO PADRE SARMIENTO

Frei Martín Sarmiento elaborou a que sen dúbida foi a máis extensa e coherente investigación sobre o galego que se levou a cabo no seu tempo. Claro está que nesta breve exposición resulta de todo punto imposible acometer a fondo a análise da súa obra, pois isto esixiría sen dúbida a redacción dun voluminoso volume. Debémosnos limitar, pois, a indica-las directrices básicas do seu traballo e a sinala-las súas ideas principais.

Ó meu xuízo, aquilo que dá sentido e que encarreira os estudos sobre o galego do Padre Sarmiento é a súa firme postura persoal ante a prostración social do galego. Na base do seu inxente esforzo investigador non hai só unha mera curiosidade erudita, senón ante todo o convencemento que que era necesario que a lingua galega deixase de estar de xeonllos perante o castelán e ocupase o posto que lle correspondía na escola, na administración, na Igrexa, na sociedade galega. Sarmiento foi, para dicírmolo con palabras de hoxe, o primeiro partidario coñecido da normalización lingüística do galego.

(20) Cfr. Fr. J. Sobreira, *Idea...*, p. 197, parágrs. 31 e 32. Escolmo un dos fragmentos máis significativos: "y todo lo miro y miraré como mío, con tal que no quieran persuadirme que mi natural idioma es una corrupción del portugués. Esta especie leí cuando joven en un tomo en octavo de Geografía, escrito en lengua francesa por un tal *La Fuite*, que me atolondró entonces con la noticia, y ahora me abochorna con su memoria, por cuanto, ni los hechos de nuestra historia, ni los caracteres de ambos dialectos acreditan esta mentira. Baste, que es muy bastante, el decir que todos somos unos".

(21) "Igualmente podría con facilidad lograr el confronto de aquel idioma con el nuestro, y de ambos con el castellano, y deducir por este medio, no menos que con el auxilio de nuestros Diplomas, a cual de los tres Dialectos se debe la matricidad. Esta confrontación ya se la imaginó el Maestro Feijóo pero dijo poco, aunque propuso gallardamente la idea y plan para decir mucho más que está haciendo en mi imaginación" (J. L. Pensado e X. L. Axeitos, *Cartas de Padre Sobreira...*, p. 130).

(22) O glosario de Cornide publicouno Carlos Martínez Barbeito: C. Martínez Barbeito, "Don José Cornide y su «Catálogo de palabras gallegas»", en *Boletín de la Real Academia Gallega*, ano LI, tomo XXVII (1956), pp. 291-349. Véxanse especialmente as voces BEBEDO, BUDIOM e EIDO.

Desde esta postura persoal, o frade bieito pronunciouse sobre moi distintas cuestións. Indicarei soamente algunhas.

Orixo e historia do galego (23)

A modernidade da visión lingüística de Sarmiento fúndase no acerto que tivo de desbota-las disparatadas teses da época, que buscaban sempre remotísimas e estrañísimas procedencias ás linguas estudiadas. El sinalou, simple pero certamente, que o galego, coma o portugués, o castelán ou o catalán, era fundamentalmente unha derivación do latín enriquecida con diferentes aportacións doutros idiomas. Entre estas achegas complementarias salientaba a dos idiomas xermánicos, ó tempo que negaba radicalmente a concorrencia do elemento árabe. Decátouse tamén dalgúnhas das máis elementais regras de evolución fonética do noso idioma, tales como a palatalización en /c/ dos grupos latinos iniciais PL-, KL- e FL-, a perda do -L- e o -N- intervocálicos ou o paso -KT- > -IT- (24). En definitiva, Sarmiento contemplaba o galego como unha lingua románica distinta do portugués e emparentada, por tanto, co castelán, co catalán, co francés ou co italiano. E isto, no seu tempo, resultaba extraordinariamente lúcido e audaz.

Polo que atinxe á súa historia, Sarmiento sabía perfectamente que o galego vivira unha época de normalidade, e mesmo de esplendor, durante a Idade Media, cando era a lingua propia do conxunto da sociedade galega e a que case sempre empregaban a administración e maila Igrexa. Non moitos intelectuais e eruditos do seu tempo poderían dici-lo mesmo. Sobre os motivos da decadencia, este frade foi tamén bastante claro: a causa principal fora, ó seu entender, o descabezamento sufrido polo poder galego a finais do século XV, momento a partir do cal os principais centros de decisión do país comezaron a ser ocupados por unha nobreza foránea que iría instalando o castelán como única lingua oficial.

Ortografía do galego

Coma case que tódolos que naquel tempo concibiron a ilusión de escribir algo en lingua galega e chegaron á tesitura de se poñer a facelo, Sarmiento bateu coa realidade de que a fala que aprendera de rapaz en Pontevedra carecía de normas ortográficas ás que se ater. El sentiu, sen dúbida, a necesidade de establecer unha ortografía para o galego, pois sen ela resultáballe moi difícil redactar as coplas do poeta Marcos da Portela. O que fixo entón para se guiar foi volve-los ollos ós documentos medievais que levaba consultado, nos que observaba unha apreciable uniformidade ortográfica: "No hay reglas de la *ortografía gallega* -sinalaba nunha ocasión-, si bien la que he observado en los instrumentos es muy constante y arreglada" (25). Para el, era esa a verdadeira ortografía galega, a me-

(23) Cfr. fundamentalmente *Sobre el origen de la lengua gallega y sobre la paleografía española*, en J. L. Pensado, *Opúsculos...*, pp. 17-41. Ademais, pódense apañar opinións sobre a orixe do galego por toda a súa obra.

(24) Cfr., por exemplo, Fr. M. Sarmiento, *Colección de voces y frases gallegas*, Edición e introducción de J. L. Pensado, *Acta Salmanticensis*, Salamanca, 1970, pp. 161, 162 e 163.

(25) *Id.*, p. 78.

dieval: "mi asunto ha sido juntar muchas voces gallegas particulares y escribirlas en su verdadera ortografía, que observé en varios instrumentos en lengua gallega" (26). Ora ben, á parte da orientación que lle proporcionaba a documentación medieval, Sarmiento buscou tamén apoio noutras bases para fundamenta-la súa ortografía. Segundo o profesor Pensado Tomé, estas bases eran catro (27): o seu coñecemento oral do galego, que fora a súa primeira lingua adquirida; o coñecemento do portugués; o coñecemento do galego medieval; e, finalmente, a súa concepción etimoloxizante da ortografía.

Galego na escola (28)

Aínda que, sen dúbida, o seu desexo de dignifica-lo idioma de Galicia e facer vale-los seus dereitos contribuíu tamén a que Sarmiento formulase esta reivindicación, a súa demanda dun ensino *de galego* e *en galego* fíxo a miúdo desde criterios de pura conveniencia pedagóxica: el non entendía por que se lles explicaba ós rapaces o latín por medio dunha lingua que descoñecían ou coñecían mal (o castelán), e máis aínda se se tiña en conta que a lingua propia deles era precisamente filla do latín. Sarmiento propuxo que en cada vila galega houbera cate-dráticos de latín e galego, de xeito que os rapaces aprendesen, a partir dun bo coñecemento da súa mesma lingua, o latín, o castelán, e incluso o francés ou o italiano.

Sobre as súas opinións verbo das relacións entre galego e portugués xa falei anteriormente. Concluirei, pois, lembrando que este frade é o autor dunha voluminosa obra lexicográfica galega, especialmente nutrida nos apartados do léxico referido á botánica e mais á fauna. Logo da pequena contribución do bacharel Olea, Sarmiento constitúese nun auténtico pioneiro dos estudos lexicográficos sobre o galego. Aínda que a súa obra tardou moito en conseguila difusión que merecía, el foi, realmente, quen crebou o secular silencio investigador en que desde antano viñera vivindo o noso idioma.

AS APORTACIONS DE SOBREIRA E CORNIDE

Ningunha delas acada o nivel ó que chegou o traballo de Sarmiento, pero no seu tempo supuxeron un esforzo meritorio que non se debe esquecer.

Frei Juan Sobreira foi en case todo un discípulo e seguidor de Sarmiento, aunque nunca o quixo recoñecer abertamente. As súas ideas sobre a orixe e historia do galego, expostas na *Idea de un diccionario de la lengua gallega*, concordan en boa medida coas do seu compañeiro de orde. Coma el, Sobreira estaba convencido de que o galego é fundamentalmente unha derivación do latín arrequentada con palabras doutras procedencias. Así mesmo, desmentiu con rotundidade que o

(26) *Id.*, p. 81.

(27) Cfr. J. L. Pensado, "Estudio preliminar", en Fr. M. Sarmiento, *Colección...*, pp. 44-45.

(28) Cfr., fundamentalmente, J. L. Pensado, *La educación de la juventud de Fray Martín Sarmiento*, Xunta de Galicia, Servicio Central de Publicacións, Santiago de Compostela, 1984.

galego procedese do castelán e, anque medio en broma, chegou a suxerir todo o contrario (29). En todo caso, observaba que, dada a proximidade entre ámbolos idiomas, o coñecemento do galego axudaría a moitos a entende-lo significado de certas palabras do castelán de difícil intelixencia:

"Lo que redondamente digo es que, en el empeño de buscar un idioma capaz de auxiliar a la genuina inteligencia de las voces castellanas de inteligencia difícil, el gallego es el más propio por más análogo con la lengua castellana, y más llegado a la griega y latina, que son matrices de ambos dialectos" (30).

Sobre a historia do idioma, Sobreira reitera as ideas xa expostas polo seu predecesor. Coma el, sabía que o galego fora lingua "normal", oficial e literaria durante a Idade Media, que había documentación escrita conservada para o demostrar e que, desde os primeiros anos do século XVI, todo isto se perdera por culpa dos "innumerables escribanos venidos de Castilla con ocasión del establecimiento de nuestra Real Audiencia y de los muchos señores que acá se nos metieron cargados de familia castellana" (31). A esta xente vinda de fóra apoñalle Sobreira o desprezo verquido sobre o idioma de Galicia.

Frei Juan, ademais, levou a cabo unha recolleita de léxico que non chegou a callar nunha obra coherente e acabada. Así e todo, a súa obra lexicográfica, aínda que menos interesante cá de Sarmiento, contén algunhas informacións moi valiosas sobre a lingua da época, e incluso foi aproveitada pola Real Academia Galega para face-lo seu dicionario.

O labor lexicográfico de Cornide é máis modesto có de Sobreira e moitísimo máis có de Sarmiento. Redúcese a un simple *Catálogo de palabras gallegas* (32). Don Josef redactou os seus apuntamentos lexicográficos anos despois da morte de frei Martín e, máis ou menos, polos mesmos anos en que traballaba frei Juan. É seguro que coñecía a obra destes dous frades, pero ademais é probable que tivese noticia da doutros galegos xa mencionados aquí que daquela se interesaron tamén pola lexicografía: os padres Rodríguez e Gregorio, o economista Labrada, o médico Lobarías, etc. Así mesmo, Cornide acudiu ó *Vocabulario portugués-latino* (33) do Padre Rafael Bluteau. En definitiva, Cornide alternou no seu *Catálogo* o froito da recolleita do léxico vivo coa pescuda en fontes escritas, tanto en documentos legais coma en diversas obras lexicográficas. As zonas galegas que mellor coñecía, e das que seguramente máis léxico tirou, foron o centro e norte de Lugo, as terras de Parga, as Mariñas de Betanzos, as rías altas e baixas, o Cebreiro e mailo Padornelo.

(29) "Del griego nació el latín y de éste se derivó el gallego, como acreditará el diccionario de sus voces; y aunque me proposara a decir que del gallego nació el castellano, no sería tanta herejía, que no tuviese justificación en los ejemplares propuestos desde el número 12. Pero sería cisma literario o a lo menos nacional, que mi poca autoridad debe excusar en cuanto pueda" (Fr. J. Sobreira, *Idea...*, p. 204, parágr. 54).

(30) *Id.*, pp. 204-205, parágr. 54.

(31) *Id.*, p. 208, parágr. 63.

(32) Cfr. C. Martínez Barbeito, "Don José Cornide y su «Catálogo de palabras gallegas»", en *Boletín de la Real Academia Gallega*, ano LI, t. XXVII (1956), pp. 291-349.

(33) R. Bluteau, *Suplemento ao vocabulario portuguez, e latino*. Lisboa Occidental (Na Patriarcal Officina da Musica), Ano de M.DCC.XXVIII.